

Úvod do aplikované etiky

historické a sociální podmínky vzniku oboru

doc. MgA. Jan Motal, Ph.D.

^[1] Cyrilometodějská teologická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci

^[2] Fakulta sociálních studií
Masarykova univerzita

Materiály k výuce etiky médií, 2024

Obsah

1 Vznik aplikované etiky

- Společenské a historické podmínky
- Jak aplikovaná etika posuzuje jevy?

2 Zakladatelky a zakladatelé

- Judith Jarvis Thomson
- James Franklin Childress & Tom Beauchamp
- Peter Singer
- Carol Gilligan

3 Shrnutí

Oddíl 1

Vznik aplikované etiky

Etika nebo morálka?

V běžné komunikaci většinou slova *etika* a *morálka* nerozlišujeme — oboje používáme pro hodnocení jednání či stanovování jeho kritérií (lhát není etické, je to nemorální člověk). Obecně oba pojmy označují rozlišování *dobrého a špatného* a *správného a nesprávného*, přičemž etika se hovorově používá zhusta pro označení principů společenských, morálka osobních — individuálních. Slovo morálka bývá rovněž spojováno s filozofií či teologií (filozofie morálky, morální teologie) a etika se zásdami profese (novinářská etika, lékařská etika). My budeme slovo etika používat v souladu s tradicí, která pojmem označuje racionální, logické a z filozofie vycházející uvažování o morálce.

Definice

Etika se zabývá buď studiem toho, jak lidé hodnotí jednání (*deskriptivní etika*), anebo stanovuje mechanismy, jak se rozhodovat — normy (*normativní etika*). Zároveň etika v sobě obsahuje různé poddisciplíny, mezi něž patří i aplikovaná etika neboli praktická etika (či profesní etika, která s těmito pojmy úzce souvisí). Jeden ze zakladatelů oboru James F. Childress ji definoval takto:¹

Pojmy "aplikovaná etika" a "praktická etika" se používají zaměnitelně k tomu, aby označily aplikaci etiky do speciálních oblastí lidského jednání, jako je obchod, politika a lékařství, a konkrétních problémů, jako jsou potraty.

"Praktické otázky" si etika kladla vždy, už od svého vzniku v antice. Teprve ve dvacátém století se ale etabloval samostatný akademický obor *aplikovaná etika* jako reakce na společenský a technologický vývoj po druhé světové válce.

¹Childress, James F. a Macquarrie, John. *A New Dictionary of Christian Ethics*. 1986.

Podmínky vzniku aplikované etiky

Aplikovaná etika vzniká v sedmdesátých a osmdesátých letech dvacátého století, protože:

- technologický rozvoj konfrontuje lidstvo s novými problémy a otázkami, a to včetně robotiky, objevů v lékařství, genetice, biologii
- kulturní revoluce šedesátých let rozšiřuje diskurz lidských práv a staví se proti paternalismu expertů, institucí a vlád — požadavek zrovnoprávnění, demokratizace
- filozofie morálky se v padesátých a šedesátých letech obrátila k (abstraktním) metaetickým otázkám a přestala být důvěryhodná pro řešení praktických problémů — je třeba najít novou platformu
- v akademické sféře se vlivem těchto událostí diskutují z etického hlediska témata jako potraty, eutanázie, ochrana lidských a zvířecích subjektů ve výzkumu, rasismus, sexismus, pracovní podmínky... — a pro tyto úvahy se začíná v sedmdesátých letech používat pojem "aplikovaná etika"

Podmínky vzniku aplikované etiky

Zároveň se rozvíjí nové etické teorie, které reagují na kulturní, společenské a ekonomické pohyby (nástup neoliberalismu, environmentálního hnutí, apod.), např.:

- esej Elisabeth Anscombe *Modern Moral Philosophy* (1958)² obnovil zájem o etiku ctnosti, již pak rozvinuli především Philippa Foot a Alasdair MacIntyre a jež podpořila uvažování o komunitě
- Nel Noddings formuluje *relační etiku*, která se obrací proti osvícenskému racionalismu preferujícímu individuální autonomii a obrací pozornost k mezilidským vztahům a lidským potřebám
- v návaznosti na její práci a výzkum Carol Gilligan se objevuje *etika péče* a do etického uvažování vtěluje feministickou kritiku individualizované, paternalistické společnosti
- John Rawls v roce 1971 publikuje *Teorii spravedlnosti*³, v níž definuje etiku spravedlnosti ve vztahu k nejslabším a nejzranitelnějším sociálním skupinám

²Anscombe, G. E. M. „Modern Moral Philosophy“. 1958.

³Rawls, John. *A Theory of Justice*. 1971.

Etika neutrální, nebo angažovaná?

V oborových etikách se často diskutuje otázka, zda jsou profesní principy neutrální, anebo odrážejí hodnoty společenské angažovanosti. I když spor stále pokračuje, můžeme na základě výše řečeného říci, že aplikovaná etika historicky vychází z paradigmatu *společenské zodpovědnosti* a je tak výrazně sociálně a demokraticky zaměřená. I když aplikovaná etika neformuluje vlastní politickou ideologii, slouží ke stanovování *politik* (policy) a je součástí i politických diskuzí a konfliktů, především mezi tzv. progresivci a konzervativci. Jak vysvětluje Anat Matar, etické myšlení v sobě nutně zahrnuje fundamentální hodnoty spravedlnosti či rovnosti, jež praktická etika upozaduje ve prospěch "neutrálních" principů vtělených do profesních kodexů. Etika ve skutečnosti není nepolitická, ale klade konkrétní, demokratizující požadavky.⁴

⁴Matar, Anat. *The Poverty of Ethics*. 2022.

Jak posuzovat?

- *top-down* – vychází se z existující normy, ta se aplikuje na novou situaci
- *bottom-up* – vychází se ze zkušeností, kazustika
- *koherentismus* – reflexivní ekvilibrium (John Rawls), postupné zužování širokého souboru morálních soudů na základě jejich testování

Odkud brát principy?

- *externalismus* – principy formuluje společnost, stát
- *internalismus* – principy formuluje profese, skupina, již se to týká
- *smíšený přístup* – reflexivní ekvilibrium
- někdy rovněž *pragmatismus* – zaměření na praktické důsledky

Oddíl 2

Zakladatelky a zakladatelé

Judith Jarvis Thomson

J. J. Thomson (*1940, †2020) byla průkopnicí aplikované etiky, zabývala se deontologií. Na počátku sedmdesátých let publikovala významný článek *Obrana potratu*, v němž přinesla zcela nový argument založený na uznání práva na život plodu. Využila myšlenkový experiment, v němž si člověk měl představit, že je po devět měsíců nedobrovolně spojen s tělem slavného houslisty, aby mu propůjčil ledvinu. Její argumenty přijala i část protipotratového hnutí a pracuje s nimi. Věnovala se i problematice soukromí. Spolu s Philippou Foot je autorkou myšlenkového experimentu známého jako *trolley problem*.

James Franklin Childress

J. F. Childress. (*1940) je jedním ze zakladatelů aplikované etiky. Filozof a teolog, zaměřuje se především na biomedicínskou etiku a působí na jednom z nejstarších pracovišť zaměřených na aplikovanou etiku na University of Virginia. Působil v organizacích zabývajících se transplantací orgánů, genovou terapií či dohledem nad daty pacientů účastnících se biomedicínského výzkumu. S Tomem Beauchampem napsal knihu *Principy Biomedicínské Etiky*(1978), která je klasikou oboru a dosud se publikují nová vydání. Mimoto napsal i knihy o občanské neposlušnosti, eseje o nenásilí, válce a křesťanské sociální etice.

Základní principy biomedicínské etiky

- *autonomie*
- *nonmaleficence* – neškodit
- *beneficence* – prospívat
- *spravedlnost*

Tom Beauchamp

Tom Beauchamp (*1939) spolu s J. F. Childressem stál u zrodu biomedicínské etiky. Filozof zaměřený na filozofii Davida Humea, bioetiku a etiku zvířat působil na Kennedyho institutu pro etiku na Georgetown University. Podílel se na *Belmontské zprávě*, která v roce 1978 formulovala dodnes platné základní principy výzkumu na lidech a hájil práva zvířat.

Belmontská zpráva

Základní principy výzkumu na lidech:

- *úcta k lidem*
- *respektování důstojnosti člověka*
- *neškodit a prospívat* – nonmaleficence a beneficence
- *být spravedlivý*
- *informovaný souhlas*
- *anonymita*
- *důvěrnost*

Peter Singer

Peter Singer (*1946) je australský filozof a aktivista, významná postava především etiky zvířat. Potom židovských emigrantů z Vídně. Jeho dědeček byl Freudův spolupracovník. Působí na univerzitách v Melbourne a Princetonu. Rozvíjí tak zvaný preferenční utilitarismus, který mu umožnil kriticky odhalit morální nedostatky "speciesmu" – předsudečného posuzování preferujícího vlastní živočišný druh. Prosazuje efektivní altruismus, čili imperativ nikoliv pouze snižovat utrpení, ale činit tak účelně. Jeho kniha *Osvobození zvířat* je klasikou oboru a její název si přisvojila i radikální organizace *Animal Liberation Front*. Založil organizaci *The Life You Can Save* zaměřenou na efektivní altruismus.

Preferenční utilitarismus

Rozděluje morální povinnost k bytostem podle toho, jak dokážou vnímat a uvědomovat si utrpení.

- *bytosti bez vědomí* – bez centrálního nervového systému. Nulová etická povinnost. Např. rostliny.
- *bytosti s vědomím schopné cítit* – mají centrální nervový systém a pociťují bolest. Máme k nim povinnost vycházející z klasického utilitarismu. Nemají však vědomí sebe sama, jsou zaměnitelné. Např. hospodářská zvířata.
- *osoby* – mají vědomí sebe sama, uvědomují si minulost i budoucnost. Jejich preference musíme brát v úvahu. Všechny osoby mají stejnou hodnotu, ale nejsou zaměnitelné. Individuální právo na život. Lidé, primáti.

Carol Gilligan

C. Gilligan (*1936) americká psycholožka, průkopnice feministického hnutí. Stála u zrodu etiky péče, když ve své knize *Jiným hlasem* provedla kritiku Kohlbergovy teorie morálního vývoje a navrhla vlastní klasifikaci vycházející z výzkumu žen. V konvenčním stádiu vývoje morálky se žena ztotožňuje s mateřstvím, následuje přechodné stádium založené na konfliktu potřeb, nakonec postkonvenční stádium nevede k plné autonomii, ale k poznání, že uspokojovat vlastní potřeby není v rozporu s ženskou rolí a péčí.

Oddíl 3

Shrnutí

Shrnutí

- Aplikovaná etika posuzuje profesní jednání nejen na základě jeho efektivnosti (bylo dosaženo účelu), ale i zvolených prostředků a toho, zda praxe produkuje morální dobro
- Rozeznáváme tři základní přístupy k tomu, odkud pochází morální obsah: zavedené praxe (internalismus), vnější teorie (externalismus) nebo dynamický vztah kultury a profese (smíšený přístup).
- Aplikovaná etika z filozofie přebírá etické teorie, jako je etika ctnosti, deontologie, utilitarismus, etika spravedlnosti či péče.
- Řešíme morální dilemata, tedy konflikty povinností a hodnot; pokud nelze rozhodnout, která povinnost má přednost, hovoříme o *pravých etických dilematech*.
- Při konstruování morálních pravidel a rozhodování dilemat postupujeme buď od velkých teorií (top-down), od praxe (bottom-up) nebo se pokoušíme postupnou revizí konfliktních norem dosáhnout jejich koherence (reflexivní rovnováha)

Aplikovaná etika se zaměřuje na formulaci pravidel specifických určité praxi a poskytuje nástroje, jak řešit morální dilemata. K tomu slouží rozhodovací modely, které zaručují strukturovaný, racionální proces rozhodování.

Použité zdroje I

Anscombe, G. E. M. „Modern Moral Philosophy“. In: *Philosophy* 33.124 (1958), s. 1–19. ISSN: 00318191, 1469817X. URL: <http://www.jstor.org/stable/3749051> (cit. 16. 12. 2024).

Childress, James F. a John Macquarrie, ed. *A New Dictionary of Christian Ethics*. London: SCM Press, 1986.

Matar, Anat. *The Poverty of Ethics*. Brooklyn, N.Y.: Verso Books, 2022.

Rawls, John. *A Theory of Justice*. Cambridge, Mass: The Belknap press of Harvard University Press, 1971.